

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.6.2023.291350>

Копиця М. Д.

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри історії української музики та музичної фольклористики (Київ, Україна).

Kopytsia, Marianna. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Doctor of Art Criticism, Professor, Head at the Department of History of the Ukrainian Music and Musical Ethnology (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9183-2117>

© Копиця М. Д., 2023.

**НЕВІДОМИЙ ПЛЕНУМ
СПІЛКИ КОМПОЗИТОРІВ УКРАЇНИ 1940 РОКУ
В ДЗЕРКАЛІ ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ**

**UNKNOWN PLENARY SESSION
OF COMPOSERS' UKRAINIAN UNION IN 1940
IN THE MIRROR OF HISTORICAL TRUTH**

Великий Геракліт стверджував, що немає нічого постійного, за винятком змін. Зміни, у яких перебуває сьогодні Україна, трагічні, але обнадійливі. За життя одного покоління відбуваються карколомні зміни в усіх можливих вимірах: в устрої держав, у соціально-політичному осмисленні європейської і світової історії, в інтелектуально-психологічних наративах окремих особистостей і цілих народів. Та найважливіше для мистецтвознавства — це перегляди сучасної картини світу, його культурних тенденцій. На сучасному етапі зазнають перегляду нові концепції, їх оцінки, фактографічний матеріал, його пояснення.

Більшість сучасних учених, зокрема історики, вважають, що суспільство перебуває в аурі пост-правди, коли історична реальність, спотворена в публічному дискурсі, у засобах інформації політиками, у виступах журналістів або заангажованих

блогерів виявляється для тих, хто її сприймає, більш правдивою, ніж реальні факти.

Відбувається перегляд наукової парадигми розвитку ХХ століття з висоти ХХІ, оскільки з плином часу і подій виникає потреба в новій фактографічній і методологічній концепції.

Вмонтувати нові факти в картину української історії, мистецтвознавства, що підтверджують чи спростовують її культурологічний стрижень, на сучасному етапі надзвичайно важливо. Тімоті Снайдер (Timothy David Snyder), Сергій Плохій підтверджують думку, що духовний ландшафт багатовікового існування фактографії — це безцінний культурний простір, відкриття й осмислення якого вистачить на багато поколінь.

Ідеться про мало відомий факт із життя Спілки композиторів України — Пленум Спілки українських композиторів, призначений московським центром, що відбувся в Києві у березні 1940 року. На жаль, в архівах Києва матеріали про цю подію не збереглися, як і в архіві Спілки композиторів, вони зникли — чи то під час Другої світової війни, чи внаслідок диверсії в рукописному фонді Національної бібліотеки України імені В. Вернадського у 1960-х роках.

Але, як відомо, рукописи не горять, а відомості про Пленум збереглися в епістолярній спадщині Бориса Лятошинського, опубліковані в першому томі зібрання листів, у якому презентовано 518 кореспонденцій композитора до його вчителя і друга Рейнгольда Глієра. Листування Б. Лятошинського — Р. Глієра протягом 20 років набуло неабиякої популярності і визнання серед музикознавців. Студентська аудиторія вчиться працювати з архівними матеріалами, а старше покоління істориків-джерелознавців знаходить багато правдивих фактів з мистецького життя України, з історії народження і функціонування творів, прізвища призабутих, але гідних уваги виконавців, композиторів, думки митців про поточні події, почуття й оцінки цих подій і явищ, ставлення до поведінки колег у той непростий час.

Незважаючи на драматичні умови існування інтелігенції в тоталітарному суспільстві, на різну поведінку митців,

Борис Миколайович, як і Рейнгольд Моріцович, у листуванні і в житті були Особистостями честі, порядності, високої духовності. Відчуваючи всю трагічність свого часу, вони не втратили віри у своє мистецьке покликання.

В епістолярії міститься безліч фактів-загадок, які потребують розкодування лексичних зворотів у стилі езопової мови, натяків, у яких криються «заборонені» думки. Зупинимось детальніше на одній події, показовій для тоталітарної системи з несвободою в мистецькій творчості, приниженні митців, з особливою демонстрацією жорстокого ставлення до української мистецької еліти.

Як відомо, 1939 року на з'їзді Спілки композиторів України Бориса Миколайовича Лятошинського було обрано її головою. Невдовзі народилась ідея провести Пленум із широкою демонстрацією творчих досягнень митців, зокрема й композиторів західних областей, приєднаних до советського союзу в останні місяці 1939 року відомим пактом Молотова-Ріббентропа. Пленум було призначено на березень 1940 року. У програмах концертів, що відбулись у Великій залі Київської державної консерваторії, розташованій по вулиці Прорізній, у Музичному провулку, виконувалися твори Василя Барвінського, Володимира Грудіна, Аркадія Філіпенка, Матвія Гозенпуда. Прозвучали «Урочиста кантата» Бориса Лятошинського, симфонічна поема «Тарас Шевченко» Костянтина Данькевича, «Сюїта на українські теми» Пилипа Козицького, вокальна сюїта Гліба Таранова.

І все було б, як зазвичай — концерти, виконання, їх обговорення, якби не принизливе втручання в роботу Пленуму московського центру — прихована цензура творів, дозволених до виконання. Оргкомітет ультимативно допускав твори до виконання на основі письмової рецензії композиторів із Москви чи Ленінграда. Українські композитори мали заздалегідь надіслати партитури своїх композицій колегаментензорам, які вирішували, чи допускати їх до виконання.

До такої принизливої процедури були залучені навіть Дмитро Шостакович, Сергій Прокоф'єв, а керував цим процесом Арам Хачатурян. Р. Глієр у цей час брав участь у не менш

«показовій» акції — піднесення професійного рівня узбецьких композиторів, створював спільно з митцем Садиковим першу національну узбецьку оперу за традиціями російської композиторської школи.

Дізнавшись від Б. Лятошинського про перипетії українського Пленуму, Рейнгольд Моріцович гідно відреагував у листі від 25 травня 1940 року:

Хочу поговорити про березневий виїзний пленум оргкомітету. Я особисто результатом цього пленуму не задоволений <...> Буду радий зізнатись, що не зрозумів того значення, яке повинні мати для розвитку композиторської майстерності українських композиторів висловлювання критика, поради усіх, хто виступав у Києві, «великих» (московських, ленінградських) композиторів. Я розумію, чому Хачатурян не відповів на моє звернення до оргкомітету <...> Я дуже прошу мені нагадати пізніше, щоб усі поради «великих» композиторів і «великих» музикантів дали свої плоди. Ніби приїжджали товариші з оргкомітету, слухали критиків, радили, що робити українським композиторам, і ось, завдячуючи їхнім порадам, з'явилися такі чудові твори. Бачу в цьому несправедливість, приниження, неправдиве враження, що без усіляких комітетчиків українська музика буде рухатись не в потрібному напрямі...

Мені образливо, що я не почув про високий рівень композиторської майстерності композиторів України, твори яких виконувались. Мені образливо, що в статтях Рабіновича, Шліфштейна змішали в загальну купу композиторів і не виділили Вас.

Благаю, дайте відповідь на це. Можливо, у мене шори натягнуті на очі і я не бачу чогось у справжньому світлі¹ [Глієр, 2002].

¹ Лист цитовано у скороченому вигляді в перекладі автора статті М. Копиці.

Отже, таке ганебне приниження не тільки окремих творчих особистостей, а й митців України загалом, які в трагічні 1930-ті роки зазнали випробувань голодом, розстрілів, моральних тортур соціально-тоталітарними формами знеособлення особистостей.

Дискримінація за формулою «центр — периферія» відбувалась постійно в советській системі. Безсумнівним залишається одне — кожен такий «постріл системи» боляче бив по інтелігенції, залучаючи у процеси соціальних конфліктів як на зовнішньому (за формулою «людина — влада»), так і внутрішньому («людина — людина») вимірах.

Політичне підґрунтя таких акцій в умовах тоталітарних режимів — зробити з інтелігенції «слухняний інструмент» для маніпулювання, посіяти ворожнечу шляхом публічного приниження і покарання окремих її представників.

Україна вже дійшла серйозних висновків: нам не по дорозі з авторитаризмом, пост-правдою і маніпуляцією з фактами, порушенням логіки, дезінформації, тобто а м н е з і ї д ж е р е л а .

У час відкритої війни нас залякують страхом брехні, спотвореною історією. Але з кожним днем усе ясніше виимальовується картина майбутнього, до якого ми йдемо інтелектуально й духовно зрілі, з повагою до особистості, правдою факту.

Список використаної літератури

1. Глієр Р. М. Лист 328 Б. М. Лятошинському від 25 травня 1940 р. // Борис Лятошинський. Епістолярна спадщина : у 2 т. Т. 1 : Борис Лятошинський — Рейнгольд Глієр. Листи (1914–1956) / упоряд. і авт. вступ. ст. М. Д. Копиці. Київ : Муз. Україна, 2002. С. 302.
2. Плохій С. М. Брама Європи / пер. з англ. Р. В. Клочка. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2023. 512 с.
3. Снайдер Т. Шлях до несвободи: Росія. Європа. Америка. Львів : Човен, 2018. 392 с.